

ТВОРЧЕ СПРИЙМАННЯ РЕАЛЬНОСТІ

Третяк Т. М. Творче сприймання реальності. Обґрунтовується вклад наукової спадщини Медведєвої Н.В. у психологію творчості. Аналізуються її наукові праці, присвячені дослідженню творчої перцептивно-мисленнєвої діяльності учнів. Розглядається розроблена нею авторська концептуальна модель процесу формування задуму. Здійснюється аналіз діагностичного і розвивального потенціалу розробленої авторської методики «Творчий калейдоскоп», можливості реалізації цих методичних засобів з метою вивчення особливостей трансформації художнього задуму в процесі образотворчої діяльності молодших школярів, стимулювання розвитку їх творчих здібностей. Подаються основні концептуальні положення стосовно особливостей і тенденцій творчого сприймання учнями художнього твору, результати експериментального вивчення художнього сприймання.

Ключові слова: образ, трансформація задуму, перцептивно-мисленнєві стратегії, інформація, задача, конструювання, творчість.

Третяк Т. Н. Творческое восприятие реальности. Обосновывается вклад научного наследия Медведевой Н. В. в психологию творчества. Анализируются ее научные труды, посвященные исследованию творческой перцептивно-мыслительной деятельности учеников. Рассматривается разработанная ею авторская концептуальная модель процесса формирования замысла. Проводится анализ диагностического и развивающего потенциала разработанной авторской методики «Творческий калейдоскоп», возможности реализации этих методических средств с целью изучения трансформации художественного замысла в процессе изобразительной деятельности младших школьников, стимулирования развития их творческих способностей. Подаются основные концептуальные положения относительно особенностей и тенденций творческого восприятия учениками художественного произведения, результаты экспериментального изучения художественного восприятия.

Ключевые слова: образ, трансформация замысла, перцептивно-мыслительные стратегии, информация, задача, конструирование, творчество.

Процес конструювання нового образу здійснюється (як мінімум) у двох площинах: трансформація створюваної конструкції образу і трансформація самого інструменту побудови шуканого образу – відповідної тактики, стратегії. Ці дві складові функціонують взаємопов'язано, паралельно, постійно змінюючись, у залежності від впливу градієнтів актуальної інформації, з якою людині доводиться мати справу при розв'язуванні важливої для неї задачі. Дослідженню проблеми «задуму» присвячена кандидатська дисертація Медведєвої Надії Віталіївни: вивчались мисленнєві стратегіальні тенденції трансформації задуму та динаміка актуалізації мисленнєвих стратегіальних дій в процесі трансформації задуму в результаті застосування розвивально-виховних вправ.

З метою дослідження особливостей трансформації художнього задуму в процесі образотворчої діяльності молодших школярів розроблена авторська концептуальна модель процесу формування задуму. На основі аналізу значного обсягу літератури з теми дослідження автором сформульоване базове визначення художнього задуму як «сформованого в творчій уяві суб'єкта конкретного та цілісного уявлення про загальні риси змісту та форми художнього твору до початку його практичного втілення» [2, с. 6].

Відповідно до розробленої Надією Віталіївною концептуальної моделі процес формування задуму складається з певних стадій: 1) виникнення задуму як поява бажання щось намалювати чи отримання тематичного завдання – первісний задум; 2) розвиток задуму в ідеях, образах, поява первинних замальовок у нарисах, ескізах – проміжний задум; 3) трансформація задуму з попередніх розробок у кінцевий остаточний варіант; 4) втілення кінцевого варіанту в матеріальний продукт з подальшою деталізацією, уточненнями, змінами – остаточний задум. На її думку, «стадія перетворення нарисів в остаточний варіант детермінована стратегіальними мисленнєвими діями та відіграє провідну, вирішальну роль у процесі формування задуму і є найбільш творчим моментом у процесі створення малюнку» [2, с. 7].

З метою дослідження стадії трансформації в процесі формування задуму Медведева Н. В. розробила авторську методику «Творчий калейдоскоп», суть якої полягає в тому, що, перш ніж виконати малюнок на задану тему, досліджуваний має зафіксувати всі виникаючі ідеї в малюнках-ескізах. Лише, коли виконано якомога більше варіантів-малюнків з означеної теми, пропонується виконати основний малюнок, на іншому аркуші.

Дана методика дозволяє не тільки фіксувати проміжні ідеї, а також і візуалізувати сам процес трансформації задуму: як саме сукупність окремих замальовок інтегрується в остаточний малюнок. Окрім того, завдяки активізації творчого мислення учнів здійснюється продукування більшої кількості ідей.

З метою аналізу отриманих результатів дослідження розроблено критерії трансформації задуму: 1) створення малюнка за аналогією на основі реалізації стратегіальних мисленнєвих дій аналогізування, коли повторюється один із створених попередньо ескізів з певними змінами; 2) створення малюнка за принципом комбінування, коли поєднуються два або більше ескізів; 3) створення малюнка за принципом реконструювання, коли попередні ескізи слугують лише основою для остаточного задуму, в якому попередні ідеї не були реалізовані в безпосередньому відображенні, при цьому створений малюнок метафорично (символічно) відображає задану тему.

Як вважає Медведева Н. В., функція трансформації задуму полягає в об'єктивації прояву певної стратегіальної дії, реалізованої на етапі перетворення. При цьому, мисленнєві стратегіальні дії розгортаються за локальним або векторним типом. «Локальний тип трансформації визначається динамікою розвитку задуму у межах дій за аналогією, тобто основний малюнок виконано за прямою аналогією, частково розробленою аналогією, детально розробленою аналогією щодо попередніх ескізів. Векторний тип трансформації визначається динамікою розвитку задуму у напрямі використання комбінаторних або реконструктивних мисленнєвих дій щодо попередніх ескізів» [2, с. 9].

Розроблений Надією Віталіївною комплекс розвиваючих вправ «Творчий калейдоскоп» спрямований на: 1) активізацію творчого мислення школярів завдяки навчанню їх стратегіальним мисленнєвим діям: ознайомлення з операційними складовими мисленнєвих дій («схожість» як порівняння, «поєднання» як комбінування, «перебудова» як інверсія), а також наочній ілюст-

рації стратегіальних мисленневих дій у зображувальному форматі (роботах художників); 2) застосування мисленневих стратегіальних дій щодо створення ескізів та створення остаточного варіанта малюнку. Його реалізація сприяє оптимізації творчого процесу формування і трансформації задуму в образотворчій діяльності, стимулювання розвитку художньо-творчих здібностей.

За підсумками результатів дослідження встановлено домінуючу тенденцію використання трансформацій-аналогізувань при виконанні художніх завдань дітьми молодшого шкільного віку, а також значну кількість проявів трансформацій-реконструювань, що свідчить про високу творчу активність дітей цього віку. Доведено, що використання розвивальної методики «Творчий калейдоскоп» впливає на ефективність образотворчої діяльності молодших школярів. Зафіксовано збільшення варіативності творчих стратегіальних тенденцій, зокрема, спостерігалась динаміка зниження реалізації простих форм мисленневих операцій (проста аналогія, частково розроблена аналогія), та помітне збільшення творчих проявів мисленнєвої діяльності у формі детально розробленої аналогії, комбінаторних та реконструктивних дій. Медведева Н. В. вважає, що «збільшення варіативності застосування творчих стратегіальних тенденцій дітьми означеної вікової категорії виступає важливим чинником не тільки удосконалення майстерності, а й у поширенні можливостей для досягнення мети шляхом використання творчих стратегіальних дій (аналогізування, комбінування, реконструювання)» [2, с. 13].

Заслуга Медведевої Н. В. полягає в тому, що за підсумками виконаного нею дисертаційного дослідження розширено уявлення про закономірності формування художнього задуму, про у вирішальну роль стадії трансформації задуму – перетворення зафіксованих в ескізах ідей в єдиний, кінцевий варіант задуму. Нею вперше встановлено особливості стадії трансформації художнього задуму в процесі образотворчої діяльності молодших школярів, а саме визначено типи трансформацій: локальна (проста аналогія, частково розроблена аналогія, детально розроблена аналогія) й векторна (векторно-комбінаторна, векторно-реконструктивна). Уточнено особливості стратегіальних мисленневих тенденцій на стадії розробки ідей, первинних образів та на стадії їх трансформації в кінцевий малюнок, де провідною виявилася мисленнєва стратегія аналогізування, в тому числі зафіксовано різноманітні типи проявів стратегіальних тенденцій у дітей молодшого шкільного віку. Подальшого розвитку набули теоретичні положення концепції стратегіальної організації творчого процесу, зокрема на матеріалі образотворчої діяльності молодших школярів.

Багато праць Надії Віталіївни присвячені теоретичному і експериментальному вивченню художнього сприймання, зокрема його особливостей, властивих дітям молодшого шкільного віку. Протягом останніх майже десяти років предметом виконаних нею досліджень були психологічні особливості художнього сприймання молодшими школярами нової візуальної інформації на заняттях образотворчого мистецтва. Написані Надією Віталіївною наукові статті – змістовні і структурно організовані. В них чітко розставлені всі крап-

ки над «і» щодо її розуміння розв'язуваної задачі і прагнення донести до читача прогностично необхідну інформаційну базу для адекватного розуміння ним розглядуваної проблеми. Так, зокрема вона наголошує на відмінності сприймання від уяви: «Сприймання – це відображення реального світу, в результаті чого виникають перцептивні образи. Воно відрізняється від уяви (фантазії) тим, що відтворює в свідомості людини образи реальності, віддзеркалює зовнішній світ» [1, с. 386].

У виконаних нею роботах показано, як відбувається інтерпретація художнього твору в процесі його сприймання. При цьому кожна деталь твору набуває для реципієнта особливого, символічного значення з метою зображеного, а отже, виконується його ретельний структурно-функціональний аналіз. Адже, кожен художній елемент виконує функцію стимулу, що впливає на свідомість людини, «актуалізує попередній життєвий і мистецький досвід, викликає певний асоціативний ряд, пробуджує почуття, оцінюється, інтерпретується. Сприймання художнього твору (як і сприймання речі, події, явища) значною мірою залежить від сприймаючої особи: її особистісних якостей, підготовленості до такого сприймання, характеру естетичного досвіду, кола інтересів, установки тощо» [1, с. 390].

На основі виконаних нею досліджень встановлено, що учні молодшого шкільного віку не лише «сприймають» і «наслідують», але й здатні діяти творчо в процесі сприймання нової інформації (графічних образів). Так, у них вже розвивається вміння самостійно використовувати свій практичний художній досвід, знаходити творчі засоби його реалізації. При цьому вони фіксують свою увагу, як загалом, так і на окремих деталях зображення. Однак, акцентування їх уваги на деталях зображуваного не означає, що вони адекватно осмислюють їх у контексті цілого. Спостерігається фрагментарність. Має місце інформативний рівень сприймання. Нерідко вони «не бачать» цілісної художньої структури, не здатні виокремити типізуючу властивість художнього образу, напрям авторської ідеї, досягнути весь масштаб художнього узагальнення, композиційних рішень. Хоча їм вже властива єдність образу та форми того, що сприймається.

Медведева Н. В. виокремлює такі стадії процесу сприймання дитиною художнього твору: 1) безпосереднє сприймання (відтворення образів); 2) розуміння ідеї, образного змісту твору; 3) емоційна компонента, що обумовлює вплив художнього образу на особистість; 4) сприймання образотворчих засобів і прийомів виконання; 5) сприймання творчої неповторності, автора художніх побудов. Паралельно нею сформульовано рівні художнього сприймання: нижчий ступінь – констатуючий, середній – аналізуючий, вищий – естетичний, найвищий – художньо-творчий. На її переконання, дослідження творчого художнього сприймання є однією з ключових ланок як у вивченні, так і в розумінні багатьох питань психології художньої творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Медведева Н. В.* Дослідження художнього сприймання на заняттях образотворчого мистецтва / Н. В. Медведева // Актуальні проблеми

- психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Т.12. – Вип.10. – Ч. 1. – Житомир, вид-во Житомирс. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2010. – С. 385-394.
2. *Медведева Н. В.* Трансформація задуму в процесі образотворчої діяльності молодших школярів : автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Медведева. – Київ, 2009. – 20 с.
 3. *Медведева Н. В.* Сприймання молодшими школярами художніх інформаційних структур / Н. В. Медведева // *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* – Т.12. – Вип. 16. – К.: Видавництво «Фенікс», 2013. – С. 254-259.
 4. *Медведева Н. В.* Спостережливість як індикатор творчого сприймання / Н.В.Медведева // *Актуальні проблеми психології: зб.наук.пр. Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.* – Т. 12 – Вип. 20. – К.: Видавництво «Фенікс», 2014. – С. 203-213.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Medvedeva N. V.* Doslidzhennia khudozhnoho spryimannia na zaniattiakh obrazotvorchoho mystetstva / N. V. Medvedeva // *Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. pr. Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuca NAPN Ukrainy.* – Т.12. – Vyp.10. – Ch. 1. – Zhytomyr, vyd-vo Zhytomyrs. derzh. un-tu im. I. Franka, 2010. – S. 385-394.
2. *Medvedeva N. V.* Transformatsiia zadumu v protsesi obrazotvorchoi diialnosti molodshykh shkoliariv : avtoref.dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiia» / N. V. Medvedeva. – Kyiv, 2009. – 20 s.
3. *Medvedeva N. V.* Spryimannia molodshymy shkoliaramy khudozhnykh informatsiinykh struktur / N. V. Medvedeva // *Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. pr. Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuca NAPN Ukrainy.* – Т.12. – Vyp. 16. – К.: Vydavnytstvo «Feniks», 2013. – S. 254-259.
4. *Medvedeva N. V.* Sposterezhlyvist yak indykator tvorchoho spryimannia / N.V. Medvedeva // *Aktualni problemy psykholohii: zb.nauk.pr. Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy.* – Т. 12 – Vyp. 20. – К.: Vydavnytstvo «Feniks», 2014. – S. 203-213.

Tretiak T. M. Creative perception of reality. The contribution of scientific heritage of Medvedeva N. V. to the psychology of creativity is grounded. Her scientific works, devoted to the research of pupils' perceptive-mental activity are analyzed. The authors conceptual model of idea's formation process, she had developed, is observed. The diagnostic and developing potential of the authors' methodic "Creative kaleidoscope", the possibility of this methodic means' realization with the purpose of artistic project's transformation in the process of junior pupils' pictorial activity, stimulation of their creative abilities' development are analyzed. The main concepts about the features and tendencies of artistic work's creative perception by pupils, the results of creative perception's experimental study are given.

Keywords: image, project's transformation, perceptive-mental strategies, information, task, constructing, creation.

Отримано 25.09.2017